

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی

طرق رفع منازعات تجاری در نظام WTO

توسط

سید بهرام پناهنده

استاد راهنما

دکتر محمد امامی

خرداد ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

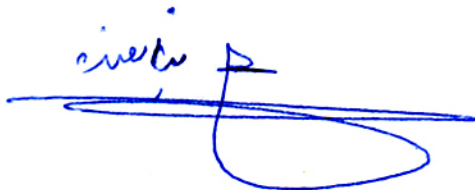
اظہار نامہ

اینجانب سید بہرام پناہندہ دانشجوی رشته ی حقوق گرایش حقوق خصوصی دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی اظہار می کنم کہ این پایان نامہ حاصل پژوهش خودم بودہ و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفادہ کردہ ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشتہ ام. همچنین اظہار می کنم کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ ام تکراری نیست و تعہد می نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننمودہ و یا در اختیار غیر قرار ندم. کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: سید بہرام پناہندہ

تاریخ و امضاء: ۸۸/۵/۲۵

سید بہرام پناہندہ

به نام خدا

طرق رفع منازعات تجاری در نظام WTO

به وسیله‌ی:

سید بهرام پناهنده

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی:

حقوق خصوصی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

..... دکتر محمد امامی، دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی (استاد راهنما)

..... دکتر سید ابراهیم امینی، استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی

..... دکتر پرویز عامری، استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی

خرداد ۱۳۸۸

تقدیم به :

به پدر حقوقدان و مادر مهربانم که رسیدن تا این مقطع تحصیلی را مهربون زحمات بی دریغ آنها می دانم.
و همچنین تقدیم به برادرم، مهندس سید بابک پناهنده که در ویرایش و گردآوری مطالب این پایان نامه
زحمات فراوانی کشیده اند.

و همچنین تقدیم به برادرانم سید شهرام، سید بهمن، سید مهدی، و خواهرم سید فاطمه پناهنده که شستوانه مادی و
معنوی برای اینجانب تا این مقطع از زندگی بوده و هستند.

و در پایان به همسر مهربانم سید مرضیه نازمی و دخترم سید زهرا پناهنده که روزنه ای از تلاش برای آینده ای
بہتر را می بینم و وجود آنها می دانم.

سپاسگزاری

با سپاس از خداوند یکتا که زبان و قلم از سپاسگزاری او قاصر است و با سپاس از تمام کسانی که برایم زحمت کشیده‌اند. جا دارد از اساتید محترم دانشکده حقوق آقایان جناب آقای دکتر امامی، جناب آقای دکتر عامری، جناب آقای دکتر امینی به عنوان اساتید راهنما و مشاور پایان نامه که زحمات زیادی برایم کشیده‌اند و به شدت مرهون الطاف آنها بوده‌ام تشکر نمایم. همچنین تشکری کنم از اساتید بزرگوار آقایان دکتر مردانی، دکتر صادقی، دکتر منصورآبادی، دکتر غزنوی، دکتر طلایی، آقای سالاری، دکتر پاکشیر و دکتر اخوان که به معنی واقعی کلمه بزرگوارند که در طول دوران تحصیلم از راهنماییها و ارشادات آنها بهره‌ها برده‌ام. لازم می‌دانم یادی نموده باشم از زنده‌یاد دکتر جعفری که انسان پاک و با صفایی بودند و برای آن مرحوم علو درجات از خداوند مسئلت دارم. همچنین تشکر می‌کنم از کارکنان و کارمندان دانشکده حقوق که یاری رسان دانشجویان بوده و همیشه دانشجویان مرهون زحمات این عزیزان هستند. در پایان از دوستان عزیزم علی اصغر رباحی، مسلم یوسفی، مجتبی رودیجانی، علی رضایی تزنگی کمال تشکر و قدردانی را می‌نمایم.

چکیده

طرق رفع منازعات تجاری در نظام WTO¹

توسط :

سید بهرام پناهنده

بحران‌های شدید اقتصادی اوایل قرن بیستم میلادی و جنگ جهانی دوم منجر به همکاری کشورهای در ایجاد نهادی برای تجارت بین‌المللی شد و سرانجام با تلاش فراوان موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت «گات» ۱۹۴۷ به تصویب رسید، گات تنها یک موافقتنامه در زمینه تجارت کالا بود. فقدان نهادهای اجرایی و مراجع یکپارچه برای حل اختلاف و سایر مسایل منجر به این نتیجه شد که دیگر گات مناسب تجارت دنیای جدید نیست و کشورها مذاکراتی را برای ایجاد سازمان تجارت جهانی آغاز کردند، و سرانجام در سال ۱۹۹۴ یک سازمان مستقل و دارای تشکیلات نسبتاً مفصل، با دامنه شمول گسترده‌تری ایجاد شد، که علاوه بر تجارت کالا، تجارت خدمات و تجارت حقوق مالکیت معنوی را نیز دربرمی‌گرفت. علاوه بر این یک سیستم یکپارچه با مقررات مدون و مراجع متعدد برای حل اختلاف بین اعضای WTO ایجاد شد، که دارای تغییر، تحولات و نوآوریهای عمده‌ای نسبت به گات ۱۹۴۷ و حقوق بین‌الملل عمومی و سایر کنوانسیونهای راجع به حل اختلاف می‌باشد. سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی در جهت «قانونمند شدن» و «قضایی شدن» گام برداشته و تقریباً نیز موفق عمل کرده است. سیستم مزبور علاوه بر اینکه دارای مقررات یکپارچه می‌باشد، دارای مراجع یکپارچه و متعدد برای حل اختلاف می‌باشد و دارای تحولات و نوآوریهای عمده می‌باشد، از جمله این نوآوریها که دلیل بر قانونمند شدن و قضایی شدن سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی نیز می‌باشد، آوردن مرحله استیناف با مرجعی با عنوان رکن استینافی می‌باشد که تقریباً در نوع خود، حداقل در سطح بین‌المللی، بی‌نظیر می‌باشد. در تمام مراحل حل اختلاف سازمان تجارت جهانی، مهلت‌های معینی برای رسیدگی پیش‌بینی شده است که از طولانی شدن بیهوده حل اختلاف جلوگیری می‌کند. همچنین حداکثر مدت را برای رسیدگی به یک پرونده راجع به اختلاف ایجاد شده پیش‌بینی کرده است. همین پیش‌بینی مهلت‌ها نیز دلیل دیگری بر قاعده‌مند و قانونمند شدن سیستم حل اختلاف WTO می‌باشد. همچنین ضمانت اجرای قوی و ملزم کننده احکام و توصیه‌ها در WTO یکی دیگر از نقاط قوت این سیستم می‌باشد. وجود سیستم اجماع منفی در زمینه تأسیس پانل، تصویب گزارش پانل، تصویب گزارش رکن استینافی و اعطای مجوز تعلیق تعهدات قابل ملاحظه و درخور تأمل است. پایان‌نامه مزبور از این جهت که یک موضوع جدیدی را که خیلی کم در مورد آن تحقیق شده بررسی کرده، به نظام حقوقی حل و فصل اختلافات آن پرداخته، نقاط قوت و ضعف آن را بررسی کرده و نوآوریهای آن نظام را مطرح کرده است دارای ویژگیهای برجسته‌ای است: همچنین به بیان مشکلات نظام حقوقی ایران با مقررات WTO در زمینه حل اختلاف و ارائه راهکارهایی برای انطباق این دو نظام حقوقی پرداخته، مفید و شمرثمر می‌تواند واقع شود.

¹ - World Trade Organization

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	بخش اول: کلیاتی راجع به گات و سازمان تجارت جهانی
۹	فصل اول: موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت «گات»
۹	مبحث اول: تاریخچه گات
۱۱	مبحث دوم: اهداف گات
۱۲	مبحث سوم: اصول گات
۱۳	مبحث چهارم: ارکان گات
۱۵	گفتار اول: شورای نمایندگان
۱۶	گفتار دوم: کمیته‌ها و گروه‌های کاری
۱۶	گفتار سوم: دبیرخانه
۱۷	مبحث پنجم: حل و فصل اختلافات در گات
۱۷	گفتار اول: سیر تاریخی مقررات حل اختلاف در گات
۱۸	گفتار دوم: شیوه‌های حل اختلاف در گات
۲۲	گفتار سوم: ضمانت اجرا در گات
۲۴	فصل دوم: سازمان تجارت جهانی
۲۴	مبحث اول: تاریخچه سازمان تجارت جهانی
۲۶	مبحث دوم: اهداف وظایف سازمان تجارت جهانی
۲۸	مبحث سوم: اصول سازمان تجارت جهانی
۲۸	گفتار اول: اصل کامله‌الوداد
۲۸	گفتار دوم: اصل شفافیت مقررات تجاری
۲۹	گفتار سوم: اصل کاهش تعرفه‌های گمرکی
۲۹	گفتار چهارم: اصل تضمین آزادی تجاری بین اعضا

مبحث چهارم: ارکان سازمان تجارت جهانی.....	۳۰
گفتار اول: کنفرانس وزیران.....	۳۰
گفتار دوم: شورای عمومی.....	۳۱
گفتار سوم: رکن بررسی خط مشی های تجاری.....	۳۲
گفتار چهارم: مراجع و نهادهای حل اختلاف.....	۳۳
بند اول: رکن حل اختلاف.....	۳۳
بند دوم: هیات رسیدگی (پانل).....	۳۴
بند سوم: کمیته استینافی.....	۳۵
گفتار پنجم: دبیرخانه.....	۳۵
مبحث پنجم: رابطه سازمان تجارت جهانی با دیگر سازمانها.....	۳۷
مبحث ششم: شخصیت حقوقی سازمان تجارت جهانی.....	۳۷
بخش دوم: مکانیسم حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی.....	۳۹
فصل اول: بررسی تفاهم نامه راجع به قواعد و رویه های حاکم بر حل اختلافات.....	۳۹
مبحث اول: ایجاد و اهداف تفاهم نامه.....	۳۹
مبحث دوم: ویژگیهای سیستم حل اختلاف تفاهم نامه.....	۴۱
مبحث سوم: مراجع حل اختلاف.....	۴۱
گفتار اول: رکن حل اختلاف.....	۴۲
گفتار دوم: هیات های رسیدگی.....	۴۲
گفتار سوم: رکن استینافی.....	۴۳
مبحث چهارم: الزامی بودن سیستم حل اختلاف تفاهم نامه.....	۴۳
مبحث پنجم: موافقتنامه های تحت پوشش تفاهم نامه.....	۴۵
گفتار اول: موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی.....	۴۵
گفتار دوم: موافقتنامه های تجاری چندجانبه.....	۴۶
بند اول: موافقتنامه راجع به تجارت کالا.....	۴۶
بند دوم: موافقتنامه عمومی راجع به تجارت خدمات.....	۴۸
بند سوم: موافقتنامه راجع به جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی.....	۴۸
گفتار سوم: موافقتنامه های تجاری میان چندطرف.....	۴۹
گفتار چهارم: تفاهم نامه راجع به قواعد و رویه های حاکم بر حل اختلاف.....	۵۰
فصل دوم: مکانیسم حل و فصل اختلاف در سازمان تجارت جهانی.....	۵۱
مبحث اول: شیوه حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی.....	۵۱

مبحث دوم: مراحل رسیدگی	۵۲
گفتار اول: اطلاعیه	۵۲
گفتار دوم: مشورت	۵۳
بند اول: درخواست مشورت	۵۴
بند دوم: پروسه زمانی	۵۵
بند سوم: آیین رسیدگی و مداخله شخص ثالث	۵۶
بند چهارم: ارزیابی پروسه مشاوره	۵۶
بند پنجم: مقایسه مشاوره با مذاکره در حقوق بین الملل	۵۷
بند ششم: پیشنهادات برای اصلاح پروسه مشاوره	۵۸
گفتار سوم: مساعی جمیله، سازش و میانجیگری	۵۸
بند اول: تعریف مساعی جمیله، سازش و میانجیگری	۵۹
بند دوم: مدت، آیین رسیدگی و مداخله شخص ثالث	۶۰
بند سوم: مقایسه با حقوق بین الملل	۶۰
گفتار چهارم: تشکیل هیات رسیدگی	۶۲
بند اول: درخواست تشکیل هیات رسیدگی	۶۳
بند دوم: انتخاب اعضای هیات رسیدگی	۶۴
بند سوم: چرخ اعضای هیات رسیدگی	۶۵
بند چهارم: طرفین شکایت و مداخله دول ثالث	۶۶
بند پنجم: وظایف هیات رسیدگی	۶۷
بند ششم: آیین دادرسی هیات رسیدگی	۶۸
بند هفتم: کارشناسی	۷۰
بند هشتم: نقش دبیرخانه در حل اختلاف	۷۱
بند نهم: ارائه گزارش	۷۲
بند دهم: تصویب گزارش هیات رسیدگی	۷۴
گفتار پنجم: مرحله استیناف	۷۵
بند اول: درخواست استیناف	۷۶
بند دوم: اعضای رکن استینافی	۷۶
بند سوم: وضعیت حقوق اعضای هیات رسیدگی و رکن استینافی	۷۷
بند چهارم: مهلت های رسیدگی	۷۸
بند پنجم: شیوه رسیدگی	۷۹

بند ششم: تصویب گزارش.....	۷۹
گفتار ششم: داوری	۸۰
بند اول: تعریف داوری.....	۸۱
بند دوم: قرارداد داوری	۸۲
بند سوم: تعداد داورها و جرح آنها.....	۸۳
بند چهارم: رسیدگی و صدور رای	۸۳
مبحث چهارم: نقش رکن حل اختلاف در روند حل و فصل اختلافات.....	۸۴
مبحث پنجم: آیین‌های رسیدگی خاص.....	۸۵
گفتار اول: موارد اضطراری	۸۵
گفتار دوم: کشورهای در حال توسعه	۸۶
گفتار سوم: کشورهای با کمترین میزان توسعه یافتگی.....	۸۷
مبحث ششم: توصیه‌ها، احکام و اجرای آنها.....	۸۸
گفتار اول: صدور احکام و توصیه‌ها	۸۸
گفتار دوم: اجرای احکام و توصیه‌ها.....	۹۰
بند اول: مهلت‌های اجرای احکام و توصیه‌ها.....	۹۰
بند دوم: ضمانت اجرا	۹۱
الف) اجرای احکام و توصیه‌ها.....	۹۱
ب) جبران و تعلیق امتیازات.....	۹۲
۱- ضرورت کسب اجازه برای تعلیق «مقابل به مثل».....	۹۲
۲- خصوصیات تعلیق و انواع آن	۹۳
۱- اقدام متقابل هم عرض	۹۳
۲- اقدام متقابل مشابه	۹۴
۳- اقدام متقابل متفاوت	۹۴
مبحث هفتم: بررسی موردی چند قضیه مهم که طی رسیدگی سازمان منشا ایجاد تحول بوده اند	۹۵
بند اول : قضیه موز	۹۵
بند دوم : قضیه میگو / لاک پشت.....	۱۰۲
بند سوم : قضیه هورمونها	۱۰۶
بند چهارم : قضیه گندم	۱۱۱
بند پنجم : قضیه هلمز- برتون.....	۱۱۲

مبحث هشتم: مقایسه نظام حل اختلاف گات و سازمان تجارت جهانی.....	۱۱۶
مبحث نهم: آثار حقوقی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی (در بخش صنعت).....	۱۱۷
بنداول - مغایرت مقررات ایران با بخش نخست موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی.....	۱۱۸
الف - قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۲/۷/۴.....	۱۱۸
ب - قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶/۱۲/۳.....	۱۲۱
ج - قانون تأسیس سازمان حمایت تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۵۶/۴/۲۲.....	۱۲۱
د- آیین نامه پرداخت یارانه حمل و نقل به کالاهای صادراتی در موارد خاص مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۳.....	۱۲۲
ه- قانون تشویق صادرات و تولید مصوب ۱۳۳۳/۱۱/۲۳.....	۱۲۲
و - قانون تشکیل مرکز توسعه صادرات ایران مصوب ۱۳۴۵/۹/۲۹ و اساسنامه مصوب ۱۳۵۹/۱۰/۲۴.....	۱۲۳
ز - قانون چگونگی اداره صندوق ضمانت صادرات ایران مصوب ۱۳۷۵/۷/۱۵.....	۱۲۳
ح - آیین نامه چگونگی تشکیل و نحوه استفاده از اندوخته احتیاطی صندوق ضمانت صادرات ایران مصوب ۱۳۷۶/۱/۳۱.....	۱۲۴
بند دوم: موانع نظام حقوقی ایران در انطباق با مقررات بخش دوم موافقت‌نامه یارانه‌ها.....	۱۲۴
مبحث نهم: موانع و محدودیت‌های الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش حل اختلاف.....	۱۲۶
نتیجه‌گیری و پیشنهادات.....	۱۲۸
منابع و مأخذ.....	۱۲۹

مقدمه

سازمان تجارت جهانی^۱ به عنوان جایگزین موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت^۲، که در سال ۱۹۴۷ ایجاد شده بود و به گات ۱۹۴۷ معروف است، پس از طی یک سلسله از مذاکرات، که هر کدام از این مذاکرات یک «دور» نامیده می‌شود و هشت دور برگزار گردیده است، در هشتمین دور از مذاکرات که از سال ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۴ به مدت ۸ سال طول کشید و به دور اروگوئه معروف است در اول ژانویه ۱۹۹۵ رسماً ایجاد شد و گات ۱۹۴۷ در سازمان تجارت جهانی ادغام شد و در واقع پاره‌ای از مقررات آن را تشکیل داد؛ به عبارت دیگر، با تشکیل و ایجاد سازمان تجارت جهانی، وظایف اداری و تشکیلاتی گات که یک معاهده چند جانبه بیشتر نبود، به نام گات ۱۹۹۴ یکی از موافقتنامه‌های الزامی سازمان تجارت جهانی قرار گرفت.^۳

مقررات گات ۱۹۴۷ فقط در زمینه تجارت کالا بوده و مقررات محدودی را در زمینه حل و فصل اختلافات بیان می‌کرد. فقدان نهادها و تشکیلات اجرایی از مشکلات عمده گات در زمینه حل و فصل اختلافات و اجرای موافقتنامه گات بود. با ایجاد سازمان تجارت جهانی علاوه بر تجارت کالا، تجارت خدمات و تجارت حقوق مالکیت معنوی نیز تحت پوشش این سازمان قرار گرفت. افزون بر این، تشکیلات و نظامی منسجم و قانونمند برای حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی به وجود آمد که دارای ویژگیها و نوآوریهای عمده در زمینه حل و فصل اختلافات تجاری بین دولتها می‌باشد.

مکانیسم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی با درخواست پروسه مشاوره^۴ و شروع آن، زنجیروار طی می‌شود. در صورتی که پروسه مشاوره نتیجه ندهد، نوبت به مرحله تشکیل هیات رسیدگی^۵ می‌رسد که با درخواست شاکی شروع می‌شود و ممکن است از گزارشهای هیات رسیدگی، تقاضای استیناف بشود که مرحله بعدی از پروسه حل اختلاف می‌باشد. تشکیل رکن استینافی^۶ برای تقاضای تجدیدنظر از گزارشهای مرجع بدوی یکی از مهمترین نوآوریهای سازمان تجارت جهانی محسوب می‌شود. گزارشها هیات رسیدگی و رکن استینافی در مرجعی

^۱ - World Trade Organization (WTO)

^۲ - General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

^۳ - عبدالحسین شیروی، سازمان تجارت جهانی (گات) اهداف، مبانی و ساختار، مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷، ص ۱۱.

^۴ - Consultation

^۵ - Panel

^۶ - Appellate Body

به نام رکن حل اختلاف^۱ مطرح می‌شود که در صورت تصویب آن با سیستم اجماع منفی، آراء و احکام صادره اجرا می‌شود و رکن حل اختلاف بر اجرا نظارت می‌کند. دو پروسه^۲ دیگر در نظام حل اختلاف سازمان تجارت جهانی وجود دارد که اختیاری می‌باشند و با توافق طرفین می‌توان اختلاف را از طریق آنها حل و فصل کرد. این دو پروسه^۳ داوری^۲ و مساعی جمیله، سازش و میانجیگری^۳ می‌باشد. در تمام مراحل رسیدگی و اجرا مهلت‌های دقیق و معینی، مشخص شده است که از ویژگیها و ابداعات نظام حل اختلاف سازمان تجارت جهانی می‌باشد. ضمانت اجراها نیز از بحثهای مهم سازمان تجارت جهانی می‌باشد که در جای خود آنها را مورد بحث قرار خواهیم داد.

موضوع تحقیق:

موضوع تحقیق بررسی و تفحص پیرامون «نوآوریهای سازمان تجارت جهانی در رابطه با مکانیسم حل و فصل اختلافات تجاری بین دولتها» می‌باشد. در این تحقیق، ابتدا اطلاعاتی را در زمینه موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت «گات» ۱۹۴۷ و سازمان تجارت جهانی ارائه کرده و سپس به مکانیسم حل و فصل اختلافات بین اعضای سازمان می‌پردازیم. در بخش مکانیسم حل اختلاف، مراجع و شیوه‌های حل اختلاف را بررسی کرده، نوآوریها و ابداعات نظام حل اختلاف سازمان تجارت جهانی را در رابطه با نظام حل اختلاف مورد نقد و بررسی قرار داده ایم.

اهمیت و انگیزه انتخاب موضوع تحقیق:

طی مدت تحصیل در دوره کارشناسی رشته حقوق در درس سازمانهای بین‌المللی، مطالبی مبهم راجع به گات و سازمان تجارت جهانی و مساله الحاق ایران به سازمان مزبور، مزایا و ضررهای الحاق مطالعه کرده بودیم. در دوره کارشناسی ارشد درسی با عنوان حقوق تجارت بین‌الملل در طی چند سال اخیر در دانشکده‌های حقوق ارائه گردیده که مباحث بسیار جذاب و مسایل جدیدی با عنوان سازمان تجارت جهانی، شیوه‌های حل اختلاف در تجارت

^۱ - Dispute Settlement Body (DSB)

^۲ - Arbitration

^۳ - Good Offices, Conciliation and Mediation.

بین‌الملل، داوری و . . . مطرح گردید. این مطالب علاوه بر اینکه جدید بودند، نگارنده را متوجه این مطلب کرد که بحث‌ها و تحقیق‌های محدودی در زمینه حقوق تجارت بین‌الملل انجام شده است و این در حالی است که مباحث مزبور بیش از پیش به تحقیق و بررسی نیاز دارند. یکی از این مباحث سازمان تجارت جهانی می‌باشد که جوانب گوناگون آن بحث و تحقیق جدی را می‌خواهد. و با توجه به اینکه ایران در پی الحاق به سازمان تجارت جهانی است و ورود به چنین سازمان عظیمی مستلزم آگاهی از سازمان، مقررات آن و بخصوص مکانیسم حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی است. با توجه به این مسایل، نگارنده بر این شد که حداقل در یک بخش کوچک ولی مهم و پراهمیت از این سازمان به تحقیق و بررسی پرداخته و نظام حل اختلاف سازمان تجارت جهانی و نوآوریهای این سازمان در رابطه با شیوه‌های رایج حل اختلاف، اجرای احکام و توصیه‌ها و ضمانت اجراهای آنها را بیان کند و با توجه به اینکه ایران درصدد الحاق به سازمان تجارت جهانی است و «یکی از اهداف کلان مربوط به تجارت خارجی در برنامه دوم، عضویت ایران در سازمانها و اتحادیه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای است.»^۱ شاید این تحقیق بخشی از مشکلات را حل کرده و در جهت الحاق یا عدم الحاق و عضویت در سازمان تجارت جهانی مفید واقع شود.

مساله تحقیق:

در هر تحقیق و پژوهش، هدف اصلی محقق پاسخ دادن به یک مساله اصلی و حل آن معضل می‌باشد. و محور تحقیق، حول و حوش این مساله که هدف اصلی از پژوهش است، می‌چرخد. در این تحقیق سؤال اصلی که باید به آن پاسخ داد این مساله می‌باشد.

۱- آیا مکانیسم موجود در سازمان تجارت جهانی در رابطه با حل و فصل اختلافات یک سیستم نوین بین دولتها است؟ . . .

۲- سازمان تجارت جهانی که حاصل دور اروگوئه در سال ۱۹۹۴ است چه راه‌حلهائی در زمینه حل و فصل اختلاف در آخرین موافقت‌نامه خود به عمل آورده است؟

^۱ - عبدالحسین شیروی، الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر مقررات داخلی، مجله مجتمعات آموزش عالی قم، سال دوم، شماره ۵، ۱۳۷۹، ص ۷.

فرضیه‌های تحقیق:

- برای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش باید یکسری فرضیات به دنبال آن مطرح گردد تا محقق را در جهت رسیدن به هدف اصلی یاری کند. فرضیات تحقیق عبارتند از:
- ۱- شیوه حل و فصل اختلافات WTO یک روش نوین در روابط بین دولتها است.
 - ۲- این شیوه حل اختلاف موجود در WTO یک روش معقول و ناشی از تجارب ۵۰ ساله گات است.
 - ۳- ضمانت اجرای احکام و توصیه‌ها در WTO متفاوت از ضمانت اجرا در حقوق بین‌الملل عمومی است.

روش تحقیق:

در اکثر پایان‌نامه‌های علوم انسانی روش تحقیق مورد استفاده، روش توصیفی می‌باشد و شیوه گردآوری اطلاعات نیز اکثراً کتابخانه‌ای می‌باشد. با توجه به اینکه موضوع مورد بحث یک موضوع روز جامعه ما می‌باشد و محققین بعدی نیز اگر بخواهند در این زمینه یا سایر زمینه‌های مرتبط با WTO تحقیق کنند بتوانند راحت به اصل منابع دسترسی پیدا کنند و از آنها استفاده کنند، و روش تحقیق یک روش توصیفی کاربردی می‌باشد.

بخش اول : کلیاتی راجع به گات و سازمان تجارت جهانی

تعریف واژه‌ها و اصطلاحات:

۱- موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات): موافقتنامه چند جانبه راجع به تجارت کالا بود که در سال ۱۹۴۷ ایجاد شد و حدود نیم قرن دوام آورد تا اینکه جای خود را به سازمان تجارت جهانی که در سال ۱۹۹۴ به وجود آمد، داد؛ به عبارت دیگر با انجام اصلاحاتی یکی از موافقتنامه‌های عمده سازمان تجارت جهانی گردید.

۲- سازمان تجاری بین‌الملل^۱: سازمانی در زمینه تجارت بود که توسط کشورهای عمده تجاری جهان بعد از جنگ جهانی دوم ایجاد شد و چون با مخالفت کنگره آمریکا روبرو شد، از بین رفت.

۳- سازمان تجارت چندجانبه^۲: در آخرین دور از مذاکرات گات «دور اروگوئه» اولین اسمی که به سازمان ایجاد شده، داده می‌شود سازمان تجارت چندجانبه بوده که فوراً به سازمان تجارت جهانی تغییر نام می‌دهند.

۴- سازمان تجارت جهانی: شورای وزیران کشورهای عضو گات در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴ در مراکش، با امضاء قرارداد نهایی مذاکرات دور اروگوئه، سازمان تجارت جهانی را با کلیه اهداف، وظایف و اجزاء که از اول ژانویه ۱۹۹۵ حیات خود را آغاز کرده است، ایجاد کردند و موافقتنامه‌های جدیدی در زمینه تجارت خدمات، محصولات کشاورزی، منسوجات و حقوق مالکیت معنوی و تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های مربوط به حل و اختلاف به امضاء رسید. در سازمان تجارت جهانی هر عضو دارای یک رأی بوده و تصمیمات عمدتاً براساس اجماع اتخاذ شود.^۳

۵- کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد «آنکتاد»^۴: چون گات ۱۹۴۷ در تأمین کامل خواسته‌های کشورهای در حال توسعه کاملاً موفق نبود، به همین جهت کشورهای مزبور با اصرار خود موجبات ایجاد آنکتاد را فراهم آوردند.^۵ هدف اصلی آنکتاد تسریع در توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه است.^۶

^۱ - International Trade Organization (ITO)

^۲ - Multilateral Trade Organization (MTO)

^۳ - غلامحسین آرام، فرهنگ گمرک و تجارت، «نشر قبله، تهران، ۱۳۷۸»، ص ۲۲۵.

^۴ - United Nations Conference on Trade and Development.

^۵ - دی و باوت، حقوق نهادهای بین‌المللی، هومن، اعرابی، «انتشارات کیهان، تهران، پاییز ۷۳»، جلد اول، ص ۲۰۴.

^۶ - سازمان ملل متحد، واقعیت‌های اساسی درباره سازمان ملل متحد، قدرت ا. . . معمارزاده، «کتابسرا، تهران، ۷۴» ص ۱۹۱.

۶- الحاق: عبارت از ترتیبی است که بوسیله آن کشوری که در تدوین یک معاهده بین‌المللی مشارکت نداشته، رسماً به عضویت آن درآمده و مقررات مندرج در آنرا بپذیرد.^۱ الحاق به سازمان تجارت جهانی به چهار صورت می‌تواند باشد که عبارتند از: ۱- عضویت «الحاق کامل»، ۲- حالت ناظر، ۳- عضویت دو فاکتور، ۴- عضویت مشروط.^۲

۷- اختلاف: دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی اختلاف را چنین تعریف می‌نماید: «آن عبارتست از عدم توافق در مورد یک نکته قانونی و یا یک واقعیت، تعارض در مورد منافع و یا نظرات حقوقی میان دو شخص».^۳

۸- طرف متعاقد: به هر کشور عضو گات/ سازمان تجارت جهانی طرف متعاقد می‌گویند.

۹- رفتار مبتنی بر اصل دولت کامله الوداد^۴: عبارتست از تسری خود به خود تسهیلات و امتیازات بازرگانی که ملتی برای خود کسب کرده و از آن منتفع می‌شود به هر ملت ذینفع دیگر که عضو سازمان تجارت جهانی/ گات است بی‌آنکه محتاج کسب اجازه یا موافقت ملت امتیاز دهنده باشد.^۵

۱۰- موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات^۶: موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات یکی از موافقت‌نامه‌های ایجاد شده در سازمان تجارت جهانی در زمینه تجارت خدمات می‌باشد.

۱۱- موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی^۷: موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی یکی از موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی در زمینه حقوق مالکیت معنوی و تجارت آن می‌باشد.

۱۲- رکن بررسی خط مشی‌های تجاری^۸: رکن بررسی خط مشی تجاری یکی از ارکان و ساختار سازمان تجارت جهانی می‌باشد و وظیفه دارد تا بطور مستمر سیاست‌ها و تدابیر اتخاذ شده بوسیله اعضا در مورد تجارت کالا و خدمات را مورد بررسی و مطالعه قرار دهد.

۱۳- صندوق بین‌المللی پول^۹: یکی از نهادهای تخصصی وابسته به سازمان ملل متحد است که هدف آن کمک به ثبات ارزی کشورهای عضو و حفظ مبادلات پولی بین‌المللی است. این

^۱ - رضا موسی زاده، حقوق معاهدات بین‌المللی، «نشر میزان و دادگستر، تهران، بهار ۷۷» ص ۸۱.

^۲ - علی صناعی و کریم، آذربایجانی، پذیرش ایران در WTO و تأثیرات آن بر صنایع، «نشر آتروپات، اصفهان، ۷۸» ص ۱۸۳-۱۸۱.

^۳ - ملکم شاو، حقوق بین‌الملل، محمدحسین، وقار، «چاپ موسسه اطلاعات، تهران، ۱۳۷۴»، ص ۳۶۹.

^۴ - Most Favoured Nation Treatment.

^۵ - ژاک نم و کلت نم، سازمانهای اقتصادی بین‌المللی، ابراهیم، مدرسی، «چاپ دانشگاه تهران، ۵۳» ص ۴۲.

^۶ - The General Agreement on Trade in Services (GATS).

^۷ - The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property (TRAIP).

^۸ - Trade Policy Review Body (TPRB).

^۹ - International Monetary Fund (IMF).

صندوق همچنین کشورهای عضو را در مسایل پولی و مالی راهنمایی می‌کند. تعداد اعضای آن بالغ بر ۱۸۰ کشور است.^۱

۱۴- بانک جهانی^۲: بانک جهانی نیز یکی از نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد می‌باشد که هدف آن کمک به توسعه اقتصادی، کشاورزی، صنعتی، فنی، آموزش و پرورش کشورهای عضو است. بانک جهانی هر چند یک نهاد بین‌الدولی است، اما به صورت یک شرکت تجاری اداره می‌شود که سهامداران آن، کشورهای عضو هستند. عضویت کشورها در این بانک منوط به این است که آنها عضو صندوق بین‌المللی پول نیز باشند.^۳

۱۵- شورای عمومی^۴: یکی از ارکان سازمان تجارت جهانی که در دو نقش شورای عمومی سازمان و رکن حل اختلاف ظاهر می‌شود و متشکل از نمایندگان همه کشورهای عضو است.

۱۶- رکن حل اختلاف: همان شورای عمومی سازمان است که هنگام رسیدگی به اختلافات نام رکن حل اختلاف را به خود می‌گیرد.

۱۷- پانل: یکی از ارکان حل اختلاف سازمان تجارت جهانی است که وظیفه اصلی حل اختلاف را برعهده دارد، هرچند تصمیم گیرنده اصلی پانل‌ها نیستند و حاصل کارشان «گزارش» نام می‌گیرد، ولی عملاً همین گزارش‌ها پایه تمام آراء و توصیه‌های بعدی است.

۱۸- کمیته استینافی: یک مرجع تجدیدنظر از آراء و توصیه‌های پانل می‌باشد و یکی از نوآوریهای سازمان تجارت جهانی در زمینه حل اختلاف می‌باشد.

۱۹- اقدامات تلافی جویانه: عبارتست از اقداماتی که به عنوان عکس‌العمل در برابر اقدامات نامشروع صورت می‌گیرد؛ هدف از آن یا وادار کردن کشور مرتکب عمل نامشروع به ترک آن یا مجازات کشور متخلف است یا هر دو کار^۵. و می‌تواند به ۳ صورت اقدام متقابل هم عرض، اقدام متقابل مشابه و اقدام متقابل متفاوت باشد. که در این مساله نیز سازمان تجارت جهانی دست به یک نوآوری مهم زده است.

۲۰- اجماع: رویه سازمان تجارت جهانی برای تصمیم‌گیری می‌باشد که در گات ۱۹۴۷ نیز وجود داشت. و آن بدین طریق است که در جلسه تصمیم‌گیری، نسبت به مساله پیشنهادی، هیچ عضوی اعتراض نکند. در این صورت تصمیم‌گیری با اجماع صورت گرفته است.^۶

^۱ - محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق بین‌الملل عمومی، «کتابخانه گنج دانش، تهران، ۱۳۸۰»، ص ۲۲۵.

^۲ - World Bank.

^۳ - همان منبع، ص ۲۲۴ و ۲۲۵.

^۴ - General Council.

^۵ - آنتونیو کاسسه، حقوق بین‌الملل در جهانی نامتحد، مرتضی، کلانتریان، «نشر دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۳۷۰»، ص ۲۵۶.

^۶ - موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، سند نهایی دور اروگوئه «گات»، «وزارت امور خارجه، تهران، ۷۳»، ص ۱۱.